

МАМЛЕКЕТТҮҮЛҮКТҮН УКУКТУК НЕГИЗДЕРИ
ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ
LEGAL BASIS OF STATEHOOD

Токторов Э.С.

**АЯКТАЛБАГАН СТАДИЯДАГЫ КЫЛМЫШ ИШТЕРИН АНЫКТООДОГУ
КВАЛИФИКАЦИЯ ЖҮРГҮЗҮҮ ПРОЦЕССИ**

Токторов Э.С.

**КВАЛИФИКАЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС В ОПРЕДЕЛЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ
НА НЕОКОНЧЕННОЙ СТАДИИ**

E.S. Toktorov

**QUALIFYING PROCESS IN DETERMINATION OF CRIMES ON
THE UNFINISHED STAGE**

УДК: 343.2/.7.67.480

Бул макалада аякталбаган стадиядагы кылмыш иштерин аныктоодогу квалификация жүргүзүү процесси чагылдырылат.

Негизги сөздөр: кылмыш, укуктук квалификация, субъект.

В статье отражается квалификационный процесс в определении преступлений на неоконченной стадии.

Ключевые слова: преступление, правовая квалификация, субъект.

In the article a qualifying process is reflected indetermination of crimes on the unfinished stage.

Key words: crime, legal qualification, subject.

Кылмыш иштерине тергөө жүргүзүү жана аны сотто карап жаткан учурда, кылмышка каршы күрөшүп жаткан мамлекеттик органдарынын кызматкерлерине, кээ бир учурларда толук аткарылбаган кылмыш иштерине кылмыш – укуктук квалификация жүргүзүүгө туура келет.

Маалым болгондой, кылмыштуу жосун кылмыштын курамын түзүүчү бир убактылуу акты аркылуу көзгө көрүнүшү мүмкүн. Бирок, бир топ учурларда кылмышкердин кылмыштуу аракети узак, же болбосо кыска мөөнөт аралыгында өтүп калышы мүмкүн. Ушул мезгил ичинде, кылмышкер кылмышка болгон оюн этаптуу түрдө өткөрө баштайт. Уурулук жасоону ойлонуп, бул биз сөз кылып жаткан жак, уурулукка кол тийгизилүүчү объектти белгилейт, анын ою боюнча, ыңгайлуу жана коркунучсуз түрдө уурулук жасоонун жолдору менен ыкмаларын тактайт, өзүнө керектүү жардамчыларды тандайт, уурулук жасоого керектүү болгон аспаптарды даярдайт ж.б. Ушул белгиленген даярдыктарды ишке ашырып, субъект кылмыш ишин жүзөгө ашыруу аракетине өтөт: уурулук жасала турган бөлмө же каанага кирет, ушул кирген бөлмө же каанадан алып чыгып кетишти максат кылып, бөтөн адамдардын буюмдарын бир түйүнчөккө, же бир сумкага жыйнап

алып чыгып кетип, ал буюмдарга ээ болуп калууну көздөйт. Келтирилген мисалдагы бирөөлөргө таандык мүлктү уурдоодо, эгер күнөөкөр ойлогон оюн ишке ашырган болсо, анда аны теория жолу менен үч баскычка, башкача айтканда, кылмышкердин кылмыштуу аракетинин өнүгүшүн үч этап менен бөлүп кароого болот, алар даярдык аракеттер, мүлккө кол тийгизүү жана толук аткарылбаган кылмыш деп. Белгилеп кетсек, эгер жак бөтөн мүлктү ээлеп алган жана ошону менен бирге өзүнүн кылмыштуу оюн толук ишке ашырып койгон болсо, анда бул кылмыш ишмердигин атайын этаптарга бөлүп кароонун зарылдыгы жок. Бул бардык жасалган иш бүтүндөй толук бүткөн кылмыш деп бааланат – жарандардын жекече мүлкүн уурдоо деп эсептелинет. Бирок, реалдуу чындыкта кылмышкер ойлонгон ишин акырына чейин орундаталбай калган учурлар да тез – тез кездешип турат, ал ойлонулган максат өзүнүн өнүгүшүнүн бир этабында айыпкердин айыбынан эмес болгон бир себеп менен үзүлүп, токтоп калышы мүмкүн.

Мындай учурларда жогоруда көрсөтүлгөн кылмыш жасоо этабынын кылмыш – укуктук мааниси башка бир нукка бурулуп кетиши күтүлөт. Ошондон улам кылмыш жасоонун алгачкы стадиясындагы кылмыш – укуктук квалификациясынын чоң бир мааниге ээ болгон маселеси көтөрүлөт.

КРнын кылмыш-жаза мыйзамы кылмыштын жалпы түшүнүгүн чечмелөө менен, бир эле толук аткарылган кылмышты карап көрбөстөн, аны менен кошо толук аякталбаган кылмышты да эске алат. Бирок Кыргыз Республикасынын КЖКнин Өзгөчө бөлүгүндөгү беренелеринин диспозицияларында болсо толук аякталбаган кылмыштардын гана аныктамалары берилип калынган.

Кылмыш толук аткарылбагандыгы жөнүндөгү фактыны квалификация жүргүзүү учурун чагылдыруу үчүн, КРдин КЖКнин Өзгөчө бөлүгүндөгү 28-

беренеге шилтеме жасоо зарылдыгы келип чыгат. Кыргыз Республикасынын КЖКнин Жалпы бөлүгүндөгү тийиштүү беренелерде толук аякталбаган кылмыш жасоонун баскычтарына тийиштүү аныктама берилген – даярдануу жана кол салуу, ошондой эле кылмыш жасоого даярдык көргөндүгү жана кол салуу үчүн жаза колдонуудагы чара колдонууну аныктоодо жана квалификациялоодогу сот жетекчиликке алуудагы милдеттүүлүктүн принциптери аныкталат.

Ошентип, кылмыш-жаза мыйзамы бир эле толук аякталбаган кылмышты эле тааныбастан, толук аякталбаган, бүтпөгөн, күнөөкөрдүн айыбынан көз каранды эмес жагдайларга байланыштуу болгон – даярдануу жана кол салуу сыяктуу учурларды да эске алат.

Кээ бир юридика жаатындагы авторлор кылмыш жасоонун өнүгүшүнүн биринчи баскычы катары, кылмыш жасоого болгон ойдун пайда болгон булагын табууну эсептешет, б.а. кылмышкердин кылмышка барууга болгон сөз аркылуу жеткирилиши, же конклюденттик аракеттери. Ошолорго байланыштуу А.А. Пионтковский төмөнкүчө пикирин айтат: “Атайын ойлонуп жасалган кылмыш ишкердүүлүк процессин төмөнкү көрсөтүлгөн баскычтар менен бөлүп кароого болот: 1) ойду табуу; 2) ойду аткарууга даярдануу; 3) кылмышка кол салуу; 4) толук аяктаган (же бүткөн) кылмыш” [1].

Ушул эле авторлордун пикирлери боюнча, КЖКнин Өзгөчө бөлүгүндө жосун жасоого болгон ойдун табылышына эле кылмыш жоопкерчилиги каралат. Бул көрүнүшө үлгү катары КЖКнин Өзгөчө бөлүгүндөгү берененин диспозициясында айтылгандай адам өлтүрүүгө карата коркутуу жасалса, денеге жаракат келтирилсе, же болбосо өрттөө аркылуу, башка жалпыга коркунучтуу ыкма менен же оор кесепеттерге алып келүү менен мүлктү атайылап жок кылуу же зыянга учуратуу барылганда жоопкерчиликке тартылаары жөнүндөгү КРдин КЖК 97, 104, 167-беренелерине шилтеме (ссылка) жасалат. Ошол эле мезгилде белгиленген беренелер боюнча адамдын өмүрүн кыюуга карата табылган ой боюнча, адамдын денесине жаракат келтирүү, бөтөн адамдардын жеке мүлкүн жок кылуу сыяктуу жосундар боюнча квалификациялоо катачылык деп эсептелинет. КРдин КЖК ченемдерин карап чыгууда, сөз ар түрдүү толук жасалган кылмышка кылмыш – укуктук квалификация жүргүзүү жөнүндө болуп жатат. Тигил, же бул зыяндуу аракеттер менен коркутуу, бул жерде жөн эле курулай сөз менен эле кылмышка баруу эмес, а тескерисинче бул чындыгында эле конкреттүү кылмыш ишмердиги, өзүнө таандык коомго коркунуч келтирүүчү ыкма, ал күнөөкөр тарабынан белигилүү чендеги максаттуу кылмышка жетишүүнүн жолу катары эсептелинет, мисалы, өрттөө аркылуу, башка жалпыга коркунучтуу ыкма менен же оор кесепеттерге алып келүү менен мүлктү атайылап жок кылуу же зыянга учуратуу (КРдин КЖК (174-берененин экинчи бөлүгү), кызмат

ордундагы адамды ишмердүүлүгүн өзгөртүүгө аракет жасоо (КРдин КЖК193 – беренеси) ж.б. Мындай түрдөгү коомго коркунучтуу жүрүм – туруму кылмыш катары эсептелинип, өз алдынча толук жасалган кылмыш катары квалификацияланып, жоопко тартылат, бул кылмыш алдын – ала даярдалган кылмыш, адамдын өмүрүн кыюу, денеге жаракат келтирүү, бөтөн мүлктү жок кылуу, же болбосо бөтөн мүлккө зыян келтирүү деп эсептелинебейт.

Бул жоболор орчундуу жана принципиалдуу мааниге ээ. КРнын кылмыш-жаза мыйзамында зыяндуу жана коркунучтуу ойлору үчүн кылмыш жоопкерчилигине тартууга жол берилген эмес. Кылмыш жасоого болгон, жок дегенде сөз аркылуу, жазма жолу менен, же болбосо башка жолдор менен болгон мүдөөсү, бирок кандайдыр бир конкреттүү коомго коркунучтуу жосун аркылуу объективдештирилбеген болсо, анда бул көрүнүш кылмыш жасоо катары квалификацияланууга жатпайт (же квалификацияланбайт десе да болот). Ошондой эле ойлонгон мүдөөнүн табылышы да толук жасалган кылмыш катары квалификацияланбайт. Ошентип, биздин пикир боюнча толук аяктаган (же болбосо толук жасалган) кылмыш жасоого даярдык көрүү жана кол салуу гана квалификацияланууга жатат.

Кылмышка туура квалификация жүргүзүүдө кылмыш жосунун толук аткарылбагандыгы милдеттүү түрдө чагылдырылышы зарыл. Бул зарылдык жасалган жосунга так, туура кылмыш – укуктук баа берүү үчүн жана күнөөлүүгө акыйкаттуу жаза берүүдөн келип чыккан. Чындык үчүн айтып кою зарыл, советтик кылмыш мыйзамы толук аткарылган кылмыш ишкердигине салыштырмалуу, толук эмес аткарылган кылмышка болгон жазаны эч кандай жумшартууну милдеттүү деп эсептебейт, бирок ошол эле мезгилде мыйзамда айтылгандай, кылмышкер тарабынан “коомго коркунучтуу аракеттин мүнөзү менен даражасын, кылмыштуу мүдөөнүн аткарылышынын деңгээлин жана себептерин, ошондой эле бул кылмыш ишинин толук аткарылбай калгандыгын, сот жазаны белгилөөдө эске алаарын белгилейт” [2].

Ошол себептүү толук аткарылбаган кылмыш ишкердигин квалификациялоо проблемасы өз ичине, биринчиден, даярдыкты чектөөнү, экинчиден, кол салууга болгон даярдыкты чектөөнү камтып кетет.

Толук аткарылбаган кылмыш ишмердигинин кылмыштуу этабын (же баскычын) квалификациялоодогу туура аныктама берүү, жасалган жосунга укуктук баа берүү процессинин олуттуу моменти болуп эсептелинип, акыйкаттуу жазаны колдонуудагы зарыл болгон өбөлгөлөрдү түзүп берүүгө чоң түрткү берет. Тагыраак айтканда, кылмыш жасоого болгон даярдык катары эсептелинген аракеттердин жасалышына баа берүү, КРдин КЖК 2-бөлүгүндөгү 7-беренесине ылайык жосундун мотивинин майда мааниге ээ экендигин эске алуу менен, кылмыш ишин токтотууга негиз түзүп бере алат.

Толук эмес аткарылбаган кылмыштуу ишкердикти, толук аткарылган кылмыштан ажыратып чек

коюда эске алуудагы зарыл жагдай, бул толук аткарылган кылмыш өз ичине КК тийиштүү беренелериндеги көрсөтүлгөн бардык белгилерин өз ичине камтыйт. Ал эми, толук эмес жасалган кылмышта болсо, объективдүү жактын кандайдыр бир элементтери “жетишсиз” болуп чыгат, ал биринчи кезекте, сөзсүз түрдө, зыяндуу залакалар делинет. Ошол эле мезгилде, бул жерде толук аткарылган кылмыштын ушул түрүнүн зарыл деп эсептелинген курамынын белгиси катары мыйзамдын диспозициясында көрсөтүлгөн зыяндуу залакалардын жок экендиги жөнүндө сөз болуп жатат.

Мисал катары карап көрсөк, толук аткарылган кылмыштын курамы – адам өлтүрүү – залака чеккен адамдын дүйнөдөн кайтышын көздөйт. Эгер күнөөкөрдүн коомго коркунучтуу аракетинин натыйжасында, ал аракет адамдын дүйнөдөн кайтышын көздөгөн болсо, ал аракеттен натыйжа чыкпаган болсо, анда кылмыш ишмердигинин толук аткарылбагандыгына орун берилет. Бул учурда адам өлтүрүүгө болгон кадам толук аткарылбаган кылмыш катары квалификацияланат, ал кандайдыр бир зыяндуу залакалар келтирилген учурда да. Мисал келтирели, жаран С. Э. кызганчаактык мотиви менен өзүнүн мурдагы аялынын өмүрүн кыюуга бел байлаган. Ушул максат менен ал ок атуучу куралын октоп, мурдагы аялы жашаган үйүнө келген. Андан кийин С. Э. жакынкы аралыктан ок чыгарып, мурдагы аялынын денесине оор жаракат келтирген. С. Энин. аракети адам өлтүрүүгө багытталган, бирок, С. Э. тарабынан максаттуу мүдөөнүн натыйжасы, Снын эркине байланышпаган себептер менен, толук ишке ашпай калган. Толук аткарылбаган кылмыш көз көрүнөө эле болуп турат – адамдын өмүрүнө кол салуу, бул кылмыш КРнын КЖК 28, 97, 104 – беренелеринин негизинде квалификацияланышы керек эле.

Бул жагдайда суроо пайда болот: С.Э. мурдагы аялы б.а. жабырлануучу аялдын денесине оор жаракат келтирилди, эмне үчүн ошол эле учурда КРдин КЖК 104-беренесин бирге кошуп колдонууга болбойт? деген (атайылап адамдын денесине оор жаракат келтирүү). Бул суроого кылмыш – укуктук теория жана соттук практика каршы жооп берет. Толук жасалбаган кылмыш ишкердиги катары эсептелинген жосундун квалификациясы, кандайдыр бир зыяндуу залакалардын толугу менен жок болуп чыккандыгы менен кошо күнөөлүнүн оюндагы мүдөөсүнө салыштырмалуу азыраак келген жаракат алуу менен коштолгон кылмыштарды да өз ичине камтыйт.

Толук аткарылбаган кылмыш иштерин квалификациялоодо төмөнкүлөрдү эске алганыбыз оң: кылмыш жасоого даярдык көрүү жана кол салуу, бул жазалануучу фактор, анткени бул укук корголуучу объектиге коркунуч келтирип, ошол объектиге зыян келтирүүгө ачык түрдө коркунуч алып келүүдө. Мисал катары, адамдын өмүрүн кыюуга даярдык көрүү жана кол салуу – бул субъектин башка бир адамдын жашоосуна коркунуч алып келүүчү жүрүм – туруму. Ошондон улам, толук аткарылбаган кылмыш

ишкердүүлүгүнө кол тийгизилүүчү объект болуп, толук аткарылган кылмыштагы эле коомдук мамилелер болуп саналат. Даярдык көрүү жана кол салуу – бул толук аткарылган кылмышка салыштырмалуу, толук бүтпөгөн коомго коркунучтуу ишкердик. Бул жагдайды квалификациялоо КРдин КЖКнин 28-беренесинде чагылдырып көрсөтүлгөн.

Бирок, эске тутуп калуу зарыл, ал кээ бир учурларда даярдык көрүү аракети, же болбосо кол салуу өз алдынча толук аткарылган кылмыштын курамын түзгөн мүнөзгө ээ болуп калышы мүмкүн. Мындай учурлар жасала турган бир эле кылмышка даярдык көрүлүп, же кол салуу жүргүзүлгөндө гана орун алышы мүмкүн, ошол эле мезгилде кандайдыр бир ошол эле кылмышка окшош келген объектиге кол салынган мезгилде, бул аракеттер өзүнүн мүнөзү боюнча толук аткарылган башка бир кылмыштын курамын түзүп калат.

Толук аткарылбаган кылмыш ишкердигине кылмыш – укуктук квалификация жүргүзүүдөгү толук аткарылбаган кылмышка болгон аныктоо, союздук республикалардын КЖКнин Өзгөчө бөлүгүндөгү беренелериндеги жосундардын конструкциясына жараша жана аларды колдонуу аркылуу жүргүзүлүшү шарт. Жасалган жосундун толук аткарылган кылмыш экендиги таанылгандан кийин гана, мыйзамчыл өз чегинде, жекече мүнөздө жасаган аракеттин минималдуу чегин жана келтирилген зыяндуу залакалардын көлөмүн аныктап, белги коёт. Толук аткарылган (же жасалган) жосундун юридикалык аякталышынын моментин аныктоо, эң эффективдүү кылмыш – укуктук чектөөлөр менен камсыздоочу мыйзамдуу техниканын эң маанилүү элементи болуп эсептелинет. Ал эми соттук практикада болсо, бул маселе жогорку даражадагы мааниге ээ болуп келген.

Коомго коркунучтуу жосунга кылмыш – укуктук квалификация жүргүзүү менен кошо, төмөнкүлөрдү эске алуу зарыл, алар, айтсак советтик мыйзамдуулукта кылмыштын аткаруучулук momenti белгилүү объектиге али зыян алып келе элек, а бар болгону ушул залакага реалдуу коркунуч гана алып келген учурлары кылмыш ишмердүүлүгүнүн салыштырмалуу эми гана башталган стадиясына которулган кылмыштын курамына кошулган учурлары да кездешет. Кылмыш – укуктук теориясында мындай түрдөгү мыйзамдуу конструкциясы кылмыштын курамынын “кыскартылган” (же “кыркылган”) (усеченная форма) деген атка конгон. Мындай жагдайдагы коомго коркунучтуу жосундарды квалификациялоонун жагдайларын эсепке (учет) алуу маанилүү практикалык орунду ээлейт. Айтсак, каракчылык (разбой) толук аткарылган кылмыш катары кайсыл учурда квалификациялоо керектигине байланышкан маселени чечмелөөдө, эске алчу жагдай болуп төмөнкүлөрдү эске алганыбыз оң, ал КРдин КЖК 168-беренелерине таянып, мыйзам таануучу каракчылыкты кылмышкер жабырлануучунун ден-соолугуна реалдуу зыян келтирүүгө али үлгүргөн эмес жана ошол эле учурда анын мүлкүн ээлеп алууга да мүмкүн-

чүлүк болгон эместигине карабастан, каракчылыкты кол салуу башталган моментинен баштап толук аткарылган кылмыш деп тааныйт.

Ошентип, кылмыштардын курамынын “кыркылган” (усеченных) түрлөрүнө мыйзамдуу аныктама берүү учурларында, мыйзам кылмыштын толук аткарылган курамына ыктайт. Ал эми юридикалык адабиятта, бул тууралуу башкача пикирлер айтылат. Айтсак, А.Галахованын пикири боюнча “кылмыш кодексинде “кыркылган” (усеченные) курамдар бар, алар даярдык көрүү (мисалы, куралданган банданы уюштуруу, массалык тартипсиздиктерди уюштуруу), же болбосо, кол салуу толук аткарылган кылмыш деп эсептелинип, алар КРдин КЖК 28 – беренесине шилтеме жасалбастан квалификацияланат” [3]. Бул жерде А. Галахованын пикири туура эмес. Анткени, ал белгилеп кеткен кылмыштар КЖК толук аткарылган катары жазылып кеткен, алар даярдык көрүү, же болбосо, башка бир кылмыштуу кол салуу болуп

эсептелинбейт. Аларды “кыркылган” деп аталган курамга кошуу, бандитчилик же массалык ээн баштыктар – толук аткарылбаган алдын – ала кылмыш ишкердигинин бир стадиясы деп кароого болбойт. коомго коркунучтуу аракетерге даярдык көрүүдө, же кол салууда, КЖК өзгөчө бөлүгүнүн беренелериндеги диспозицияларында жазылып көрсөтүлгөндөй, күнөөлүнүн аракеттери бүтүрүүчүлүк даражага жетпегендиги ачык эле көрүнүп турат.

Литература:

1. Кудрявцев В.Н. Теоретические основы квалификации преступлений. - М., 1972. 77-78 беттер.
2. Гончаров Д.Ю. Взаимосвязи и коллизии норм уголовного и уголовно-процессуального законодательства. - Екатеринбург, 2004.
3. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. - М., 1999.

Рецензент: доктор юридических наук, профессор Осмоналиев К.